

Arkivnyt

Oktober 2016

Esbjerg Byhistoriske Arkiv 65 år

Af Heidi Rohr

Havnens Tuberkulosestation

Af Aja Høy-Nielsen

Byens studenter 1934

Af Peter Bak

Fire år med sognerådsprotokoller

Af Harry Hansen

Søren Tønder om skæve personer

Af K. A. Gorritzen

Esbjerg Byhistoriske Arkiv 65 år

Af Heidi Rohr, Esbjerg Byhistoriske Arkiv

Den 25. oktober 2016 fejrer Esbjerg Byhistoriske Arkiv 65 års jubilæum og kan dermed bryste sig af i 65 år at have indsamlet, behandlet og opbevaret materiale til hele byens hukommelse, nemlig materialet om vores by, Esbjerg.

Arkivet rummer dog ikke kun materiale om byen Esbjerg, men også om arkivets egen historie, og et jubilæum som arkivets er en oplagt lejlighed til at se på lidt nærmere på den historie.

Det begyndte med et udvalg

Det lokalhistoriske arbejde i Esbjerg blev egentlig påbegyndt allerede i 1924

ved nedsættelsen af et lokalhistorisk udvalg med det formål at indsamle kilder af lokalhistorisk interesse.

Det er dog først fra 1951, hvor arkivarbejdet blev reorganiseret på et mere fast grundlag, at det nuværende Esbjerg Byhistoriske Arkiv regner sin oprindelse. Da blev arkivet forankret under Centralbiblioteket for Ribe Amt og havde også adresse samme sted, ligesom pengene til arbejdet med det historiske materiale kom derfra. Det var dog fortsat, som det var i 1924, frivillige kræfter, der udførte arbejdet.

Fortsætter side 2

Teamet bag Esbjerg Byhistoriske Arkiv i 1950'erne, fotograferet ved åbning af en byhistorisk udstilling i november 1954. Personerne er fra venstre: Fanø-historikeren, fabrikant N. M. Kromann, fhv. politikommissær Rasmussen, dyrlæge F. Arvedsen, fru adjunkt Bue Kaae, overdyrlæge L. C. A. Hansen og stadsdirektør E. O. Borchorst. Foto: Knud Rasmussen. EBA 50007-050-500

2 Fortsat fra forsiden

Dagbladet Vestjyden bragte i november 1954 en artikel om Esbjerg Byhistoriske Arkivs seneste udstilling »Esbjergs udvikling fra jordhytter til et moderne bysamfund«, en udstilling med såvel arkivets eget som lånt materiale. Ifølge artiklen havde arkivet endvidere et andet formål med udstillingen end at vise billeder og arkivalier til offentligheden:

»Arrangøren af udstillingen, Esbjerg Byhistoriske Arkiv, har nemlig besluttet at gøre et større fremstød for at skabe en så fuldstændig samling som muligt for herigennem at få Esbjergs korte, men eventyrlige udvikling og historie belyst så korrekt og omfattende som muligt.

Hvad kan Esbjerg Byhistoriske Arkiv bruge

Slægter, der på en eller anden måde længere tilbage har betydet noget for Esbjergs udvikling, har interesse for arkivet. Desuden er arkivet interesseret i fotografier af ældre esbjergensere, byprojekter, postkort, fotografier af huse, gader og begi-

venheder, borgerskabsbreve, stamtavler, skøder på ejendomme, foreningsprotokoller, nedskrevne beretninger, erindringer o. lign., alt sammen til belysning af byens historie.

Eventuelle bidrag vil blive modtaget med taknemmelighed og opbevaret i arkivet på tilbørlig og forsvarlig måde. Esbjerg Byhistoriske Arkiv kan herigennem give efterslægten et fyldigt indtryk af de mænd og kvinder, der har været med til at forme og udvikle Esbjerg«.

Dagbladet Vestkysten bragte tre år senere en artikel om endnu en udstilling i Esbjerg Byhistoriske Arkiv, hvor udstillingen i 1954 beskrives som en »strålende publikums-succes«, og arkivet udtalte da også, at man i forbindelse med denne nye udstilling i 1957 nu selv havde fået så meget materiale, at flere forskellige udstillinger kunne afholdes.

Succesen fortsatte, og Dagbladet Vestkysten beskrev i 1964 arkivet som en »for længst værende kendt institution«, og at arkivets samling voksede med hastige skridt – både med købt og på anden måde

Indgangen til Esbjerg Byhistoriske Arkiv, Teglværksgade 1B. Foto 1984. EBA 61439-037

Historiske fotos har og har altid haft et stort publikum, hvilket ses af dette foto fra 1976, hvor Esbjerg Byhistoriske Arkiv viser billeder frem for borgerne og beder om bistand til at få dem identificeret. EBA 50023-019-500

fremskaffet materiale, men også i form af gaver fra borgere. F.eks. var man således oppe på at have 6.000 forskellige billeder.

I 1971 blev arkivet overtaget af Esbjerg Kommune som en afdeling under Hovedbiblioteket, hvorefter det ikke længere var frivillige kræfter, der stod for driften.

Samme år flyttede det nu 20 år gamle arkiv også fra Centralbibliotekets kælder til 700 m² i det store, tidligere FDB-lager med lyse og tidssvarende lokaler i Teglværks-gade 1 B. Der var gratis adgang for alle interesserede hver dag, undtaget lørdag og søndag, fra kl. 14 til 17 i både det store udstillingslokale og læsesalen. I selve arkivet og på kontoret skulle man dog, som Dagbladet Vestkysten skrev det i 1971, »ikke vise sig uden kyndig vejleder. Har man dog vejleder, vil man til gengæld kunne blive præsenteret for et væld af tekst-

og billedstof om det gamle Esbjerg. Der er den fineste orden i det omfangsrige arkiv – det fungerer perfekt«.

Allerede i 1976 var arkivet i bekneb med hyldeplads på grund af de store mængder materiale, som tilgik arkivet. Kulturudvalget i Esbjerg Kommune bevilligede derfor penge til anskaffelse af reoler og indretning af nyt magasin. Hyldemeterne og pladsen generelt fortsatte dog med at være for trange for både ansatte og publikum.

I 1986 skrev Esbjerg Ugeavis, at »Byhistorisk Arkiv er blevet en del af Esbjerg, som bliver brugt. Rigtig mange esbjergensere har erkendt, at i dag er historie i morgen og bidraget med mange uvurderlige ting til arkivet«.

Esbjerg Byhistoriske Arkiv gør meget ud af at fortælle byens historie ude i byrummet som her, hvor arkivar Lars Hyldahl Brockhoff i 2008 fortæller en gruppe byvandrere om Esbjergs utrolige historie. Foto: Torben E. Meyer. EBA Q02649-041-1060

Esbjerg Byhistoriske Arkiv set fra Esehaven i august 2003. Foto: Torben E. Meyer. EBA 52493-041

Besøgstallet steg da også med 50% fra 1981 til 1985, og i 1986 nåede billedsamlingen op på mellem 80.000 og 100.000 billeder. Formidlingen af Esbjergs historie var blevet en væsentligere del af arkivets virke, siden Jørgen Dieckmann Rasmussen tiltrådte som leder af Esbjerg Byhistoriske Arkiv i 1981, kun 27-årig gammel.

I 1985 besluttede Esbjerg Byråds Undervisnings- & kulturudvalg at flytte arkivet til nyindrettede lokaler i den gamle tekniske skole, Torvegade 47. En bygning, der i sig selv emmede af historie og minder for mange esbjergensere, idet mange af byens borgere har taget deres uddannelse på stedet.

Der blev afsat knap fem millioner til Esbjerg Byhistoriske Arkivs indflytning. Indvendigt ville der dog ikke ske meget, da størstedelen af pengene skulle bruges på nedrivningen af bygningens to fløje ud mod det nye Hovedbibliotek og etablering af det grønne område, der i dag kendes som Esehaven. Indflytningen i maj 1989 gav arkivet i alt ca. 900 m².

Esbjerg Ugeavis interviewede i en artikel fra 1990 arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen om flytningen: »Esbjergenserne har fundet ud af, at et arkiv ikke behøver være en støvet hule for slægtsforskere og andre med helt specielle behov. Uden at have en nøjagtig statistik i ryggen vurderes det, at flytningen fra Teglværksgade til Torvegade har fordoblet besøgstallet. De nye lokaler er rummelige og langt mere indbydende end det gamle FDB-lager i Teglværksgade, men især placeringen på byens »kultur-hjørne« – med bibliotek og museum som naboer – mener Jørgen Dieckmann Rasmussen har haft betydning«.

I dag, 26 år senere, er Esbjerg Byhistoriske Arkiv stadig en vigtig del af Esbjergs kulturliv, og ikke mindst er formidlingen af byens og egnens historie et vigtigt omdrejningspunkt i virksomheden. Problemerne med plads til de mange arkivalier og det byhistoriske materiale vil nok altid vil ek-

stere. Det er dog en positiv erkendelse, idet det fortæller, at der stadig er masser af Esbjerg-historie at finde derude - ligesom der fortsat, hver dag, bliver skrevet Esbjerg-historie. Og alt sammen skal selvfølgelig i arkivets samling og bruges, så det kommer esbjergenserne til gode, hvad enten det er digitalt eller som fortælling.

De gode historier

Esbjerg Byhistoriske Arkiv er fyldt med gode historier, der venter på at blive fortalt, for på hylder, i arkivæsker, skuffer og skabe fortæller de ikke sig selv. Nogen skal gøre noget aktivt, hvis fortællingen skal løftes op, perspektiveres og give mening.

ArkivNyt er én af vejene til at opfylde dette formål, og efter at have udgivet bladet fra 2008-2010 i både en papir- og digitaludgave, hvilket var ret dyrt, ventede vi på en ren digital løsning i de systemer, vi almindeligvis anvender. Det trækker ud, men nu kan vi ikke vente længere, så i anledning af arkivets 65-års fødselsdag, publicerer vi bladet som en ren iPaper-publikation. Det er planen at udkomme fire gange årligt, og næste udgave kommer snart – lige inden jul.

På arkivets vegne vil jeg gerne takke Peter Bak, K. A. Gorritzen og Aja Høy-Nielsen for arbejdet med indholdet og i huset Heidi Rohr, Morten Skriver Olesen og Jens Vaupel Christensen for den tekniske klargøring. Uden dem havde der ikke været noget at læse i dag.

**På arkivets vegne
Jørgen Dieckmann Rasmussen
arkivchef**

PS. Har du en god historie at fortælle, er du velkommen til at kontakte redaktionen via byhistoriskarkiv@esbjergkommune.dk

6 Havnens Tuberkulosestation

Af Aja Høy-Nielsen

Ideen om en tuberkulosestation på havnen i 1950 var en spændende tanke, som Esbjerg Fiskeriforening havde fostret, og som overlæge Lorenzen ved Ribe Amts Tuberkulosestation støttede og ville medvirke til. Et eller andet gik dog galt i kommunikationen mellem fiskeriforeningen og overlægen, for da skiltet med teksten »Tuberkulosestation for søfolk og fiskere« var klar til ophængning, sagde fiskeriforeningens bestyrelse fra. Det skulle kun være for deres medlemmer – fiskerne.

Havnens Tuberkulosestation var ellers blevet indrettet i Fiskeriforeningens nye administrationsbygning i kælderen med adgang udefra. Kælderrummene var endda nået at blive sikret med bly i væggen mellem røntgenrummet og venteværelse, som var lovkrav. Overlæge Lorenzen ville ikke fravige sit krav (åbenbart tidligere fremført), at Havnens Tuberkulosestation også skulle være et tilbud til alle søfolk, fiskere og ansatte med tilknytning til havnen. Det var trods alt Ribe Amts Tuberkulosestations personale og overlæge, der kom med det transportable røntgenudstyr og uden vederlag foretog undersøgelserne. Problemet for Fiskeriforeningen var betaling for benyttelse af lokalerne af de andre »havnens folk«. På årsbasis drejede det sig om ca. 2.000 fiskere, henved 6.000 andre ansatte i fiskeindustrien og tilhørende fag samt søfolk og andre med tilknytning til havnen. Det var på mange måder et godt og praktisk forslag, da havnen i Esbjerg rummede både en trafik- og færgehavn samt en fiskerihavn, der var på vej til at blive landets største.

Med Fiskeriforeningens afvisning af at stille lokaler til rådighed for opgaven kom undersøgelserne til at foregå på Spangsbjerg Sanatorium. Hvad Fiskeriforeningen efterfølgende brugte de specialindrettede lokaler med blyindsætning i væggene til, fortæller sig i det uvisse.

Lov om tvungen tuberkuloseundersøgelser af søfarende

Undersøgelsen blev indført i maj 1945. Baggrunden var dels den stadig høje tuberkuloseforekomst i befolkningen, dels at søfolk, fiskere og andre ansatte på skibene boede flere sammen i små rum – ofte i dage til måneder – og dermed var ekstra udsat for smitte. I Esbjerg var det Ribe Amts Tuberkulosestation med adresse på Spangsbjerg Sanatorium, der varetog den obligatoriske undersøgelse. Søfarende blev defineret som »alle ombord ansatte, hvad enten han var ansat af rederen, skibsføreren eller andre«. Det var Mønstrings- og Forhyringskontorerne samt skibsførerne, som var ansvarlige for, at attesterne var i orden med oplysninger om undersøgelsessted (tuberkulosestation) samt dato for attestens udløbsdato. Alle undersøgte søfolks oplysninger blev indberettet til Centralkartoteket for Søfarendes Tuberkuloseundersøgelse i København. Hertil kunne redere, diverse mønstringskontorer samt tuberkulosestationer henvende sig telefonisk, hvis en søfarende havde mistet sin søfartsbog, hvori sundhedsbogen var indsat.

Fiskerne i Esbjerg

Når jul og nytår var ovre, og vejret var til fiskeri, kunne der møde indtil 300 fiskere frem på tuberkulosestationen på én dag i januar måned. Her blev de kontrolleret for at få det nødvendige stempel i sundhedsbogen, at der ikke var »tegn på smittefarlig tuberkulose«. Attesten gjaldt for 12 måneder, men kunne gøres begrænset. Søfolkene blev anbefalet at møde frem en uge, før de skulle ud at sejle af hensyn til aflæsningen af tuberkulinprøven, men rigtig mange blev ansat i sidste øjeblik, så en aflæsning ikke kunne nås, og så blev atte-

SØFARENDE der ønsker Tuberkulose-attest i Henhold til Handelsministeriets Cirkulære af 2-5 1945 maa bevise deres Identitet ved Hjælp af Søfartsbog med Fotografi, Politipas. Fører-bevis eller lign.. Den lovbestemte Sundhedsbog maa ligeledes medbringes (findes i de nyere Søfartsbøger).

Skiltet hang i Tuberkulosestationens venteværelse fra 1945-1985. Foto: Aja Høy-Nielsen

sten gjort tidsbegrænset. Af tuberkulosestationens korrespondance fremgår det, at man var meget fleksibel med hensyn til udstedelse af midlertidige attester og hurtig med tilbagemelding til mønstringskontorerne om udlevering af tilbageholdte søfartsbøger. Der var dog også grænser for den hensyntagen, stationens overlæge,

Boghavoren er undersøgt i Henhold til Handelsministeriets Bekendtgørelse om tvungen Tuberkuloseundersøgelse og ingen Tegn paa smittefarlig Tuberkulose forefundet.

Tuberkulosestationens Stempel og Dato (Indlægsgæsten)	Fornyet Undersøgelse (skal foretages*)
Tuberkulosestationen 18 JAN 1946 2:25:367 <i>Lorenzen</i>	inden 1 Aar fra Dato <i>18 JAN 1947</i> seesat den
Ribe Amts Tuberkulosestationer 2 6 10 47	inden 1 Aar fra Dato seesat den
Ribe Amts Tuberkulosestationer 19 JAN 1949	inden 1 Aar fra Dato seesat den
Ribe Amts Tuberkulosestationer 10 JAN 1950	inden 1 Aar fra Dato seesat den
Tuberkulosestationen Esbjerg 5 JAN 1951 <i>V.A. Nielsen</i>	inden 1 Aar fra Dato seesat den

Søfartsbog fra en skipper i Esbjerg. Bemærk overlæge Lorenzens underskrift den 18. januar 1946. Privat

Esbjerg Fiskerihavn, hvor kutterne flager i anledning af Christians Xs fødselsdag den 26. september 1940. Yderst til venstre ses Fiskeauktionshallen. - På grund af 2. Verdenskrig er der malet Dannebrog på kutternes skroge, så deres nationalitet let kunne fastslås til havs. EBA 57392-268-568

8 Lorenzen, kunne vise over for skipper. En sag illustrerer situationen: Niels Pedersen, der var 19 år, havde været på stationen den 10. april 1953, hvor han fik sat tuberkulinprøven og blev røntgenfotograferet. Samme dags aften kl. 22 blev overlægen ringet op af skipperen om udstedelse af en attest næste dag, hvor Niels Pedersen skulle sejle. Der blev aftalt udstedelse af en midlertidig attest. Næste morgen fik Pedersen en attest på en måned, hvad han ikke var tilfreds med, da han havde brug for en på seks uger, men han besluttede at acceptere den. En time senere, kl. 9.30, mødte skipperen op på stationen og bad om »at få en løs sundhedsbog lydende på navnet Niels Pedersen født 1944 og stemplet, da den unge mand angiveligt havde forlist de fastsiddende blade i søfartsbogen, der var blevet stemplet for en time siden«. Efter en opringning til forhyringskontoret blev man enige om ikke at stemple den løse søfartsbog, da der måtte foreligge en fejltagelse. Skipperen oplyste nu, at den unge mand godt kunne klare sig med en attest på 14 dage.

Søfarendes sundhedsbog

Søfarende havde siden 1906 haft en sundhedsbog, hvoraf det fremgik, at de var sunde og raske. Initiativet blev dengang igangsat af Dansk Rederiforening med oprettelse af Lægekoneret. På Rederiforeningens hjemmeside om dens historie fremgår det, at Lægekantoret i 1960 havde opgjort antallet af røntgenfotograferede søfarende til 15.496, hvoraf 23 havde tuberkulose. Ti år senere, i 1970, blev 11.822 undersøgt, og heraf fandt man seks med tuberkulose. Da tuberkulosehyppigheden stadig var faldende, blev loven om tvungen tuberkuloseundersøgelse af søfarende ophævet i 1984/85. Herefter var der ikke længere grund til at opretholde Ribe Amts Tuberkulosestation, der blev nedlagt den 30. juni 1985.

Kilder

EBA. RAT. Handelsministeriets Bekendtgørelse af 2. maj 1945 vedrørende Tvungen Tuberkuloseundersøgelse af Søfarende. Dagbladet Vestkysten, den 18. februar 1950 og 15. januar 1951. Høy-Nielsen, Aja. Tuberkulose som folkesygdom. Esbjerg 2011, s. 157-159. www.shipowners.dk

Årets studenter fra Esbjerg Statsskole

Øverste række fra venstre: Johannes Franch Pedersen, Harry Busk, Hjalmar B. Pedersen, Gunnar Nielsen, Aage Munksgaard og Søren Johansen.

2. række: Mogens Eller, Henrik Ravn Nielsen, Erik Leth, Viggo Madsen, Aase Christiansen, Inger Smidt og Eva Winther.

3. række: Elisabeth Jespersen, Inger Hansen, Kirsten Beyer Pedersen, Verner Christensen, Inger Andreasen, Bodil Cortsen, Vibeke Bjerregaard og Gunvor Jepsen.

4. række: Agnete Paludan-Müller, Lilly Rosenberg, Bodil M. Høgbjerg, Else Smed, Nora Gammelgaard, Grethe Nielsen og Hans Otto Christiansen.

Byens studenter 1934

Af Peter Bak

Esbjerg Byhistoriske Arkiv har offentliggjort endnu en database, denne gang med oplysninger om studenter fra Esbjerg 1910-1958.

Nedenfor ses et udtræk fra databasen med søgeordet 1934. Årets studenterhold var på 28 studenter.

Der er ikke mange oplysninger om hver enkelt student, men man kan dog se, hvilke uddannelser de har valgt efter studentereksamen. Ved mange af pigerne er der ingen oplysninger om dette punkt – sandsynligvis fordi de ikke er fortsat i uddannelsessystemet.

Navn	Karriere
Inger Andreasen	
Vibeke Bjerregård	Bibliotekar
Harry Busk	Cand.jur. 1941. Landsretssagfører 1947
Aase Gabriel Christensen	Cand.pharm. 1943
Verner Christensen	Cand.pharm. Apoteker i Ørsted 1964
Hans Otto Christiansen	Cand. polit. 1940. Ansat i Direktoratet for Vareforsyning
Bodil A. Cortsen	Ved Post- og Telegrafvæsenet Odense
Mogens Eller	Civilingeniør 1939. 1947-50 i Venezuela
Nora Gammelgård	
Inger Hansen	Ved Christianshavns Døtreskole 1937-47. Ved Moralsk Oprustning
Bodil M. Høgbjerg	Husmoderskole, barnepleje, stenografi, maskinskrivning
Gunvor Jepsen	
Maren Jespersen	Lærereksamen 1937
Søren Johnsen	Adjunkt Odense Katedralskole
Erik Leth	I Varde Bank siden 1934. 1943 fuldmægtig
Viggo Madsen	Forretningsfører
Aage Munksgaard	Cand.jur. 1941. Siden 1941 i Indenrigsministeriet
Gunner Nielsen	Cand.pharm. 1939
Grethe E. Nielsen	
Agnete Paludan-Müller	
Kirsten Beyer Pedersen	Civilingeniør 1939
Hjalmar Brinch Pedersen	Cand.pharm. 1941
Johannes Franck Pedersen	Cand.mag. 1939 (mat. og fysik). Gymnasielærer
Henrik Ravn-Nielsen	Tandlæge
Lilly Rosenberg	Tandlæge
Inger Schmidt	
Else Overgaard Smed	
Eva Winther	

10 Fire år med sognerådsprotokoller

Af Harry Hansen

Med min nuværende bopæl i Gjesing og med aner i Bryndum Sogn tilbage til 1700-tallet findes måske grunden til, at jeg gennem mere end fire år har indtastet oplysninger af ca. 20.000 forhandlingspunkter fra gamle sognerådsprotokoller i Bryndum-Vester Nebel Sogneråd. Disse forhandlinger dækker perioden fra 1842 og til sammenlægningen med Esbjerg Kommune i 1969.

Fra 1842–1943 var der et fælles sogneråd for Bryndum og Vester Nebel. Derpå fulgte en adskillelse. I Bryndum Kommune, hvor Gjesing for alvor udviklede sig fra at være et kolonihaveområde til forstadsbebyggelse, fulgte en kraftig udvikling i administrationen, mens Vester Nebel Kommune fortsatte som det rolige landsogn. Det var formentlig årsagen til, at Vester Nebel Sogneråd på et tidspunkt var interesseret i en ny, fælles kommunal løsning med Bryndum Kommune. Det blev som bekendt anderledes, og hele denne udvikling kan aflæses i sognerådsprotokollerne.

Det kommunale selvstyre og sogneforstanderskaber

Ved kongelig anordning af 13. august 1841 blev det første kommunale selvstyre med et begyndende islæt af demokratiske valgregler indført i landsognene.

Der blev oprettet sogneforstanderskaber, som skulle tage sig af sognets fattigvæsen, skolevæsen og vejvæsen m.m. Valget til forstanderskabet var anderledes end i dag. Den lokale sognepræst var automatisk medlem af forstanderskabet, mens de øvrige medlemmer – fire til ni personer – blev valgt blandt sognets mandlige beboere over 25 år. Senere fulgte kvindernes valgret og den gradvise nedsættelse af valgets alder.

Der var forskellige betingelser knyttet til at være vælger – eller til at blive valgt som sogneforstander – herunder at man ikke

måtte være dømt for en i den offentlige mening vanærende handling, og man skulle have juridisk rådighed over sit bo. Efter 2. Verdenskrig og den efterfølgende formueopgørelse – pengeombytning – var der mange, som blev slettet af valglisten. Valgperioden var seks år, men efter tre år skulle halvdelen af medlemmerne gå af og nye vælges. Genvalg var tilladt. Valgene foregik i fuld offentlighed.

I det indtastede materiale er det muligt at se, hvem der blev medlem af forstanderskabet/sognerådet.

Ansvarsområder for forstanderskabet kunne i de første år næsten afgrænses til fattigvæsen, skolevæsen og vejvæsen. Senere blev det dog kraftigt udvidet, men det kommunale selvstyre på landet havde i hele perioden store økonomiske begrænsninger. Der var loft over sognerådets dispositioner med skat, ejendomme og lån, og administrationen blev kontrolleret af amtsrådet

Landkommunallov og sogneråd

Med den nye landkommunallov i 1868 blev sogneforstanderskabet omdannet til sognerådet, men hovedopgaverne var stadig forvaltningen af det kommunale skole-, fattig- og vejvæsen. Sognepræsten var ikke længere født medlem af sognerådet. Derimod blev han formand for skolekommissionen, der blev oprettet for at føre tilsyn med lærernes undervisning og embedsførelse.

Den kommunale administration, som vi kender i dag, voksede først for alvor frem efter indførelse af socialreformen i 1933 og især efter 2. Verdenskrig. Der blev indført aldersrente, invaliderente og arbejdsløshedsunderstøttelse. Det førte til nedsættelse af forskellige udvalg, der dækkede de enkelte arbejdsområder.

Vester Nebel Kvindeforening blev stiftet i 1915, samme år som kvinderne fik fuld valgret. Foreningen bestod til 1994. Billedet kan tænkes at være fra stiftelsen og i al fald senest 1923. Øverste række fra venstre: Isidora Michaelsen, Foldgård - Maria Hansen, Hygum - Kirstine Mathiasen Bjerre, Mosegård i Hygum - Juliane Schmidt, V. Nebel - Anna Gammelgaard, V. Nebel - Methea Jespersen, Lindegård i V. Nebel - Johanne Riber, Ølufvad Kro - Ane Vestergaard, Lifstrup. Mellemste række: Maria Eskildsen, Lifstrup - Line Nielsen, V. Nebel - Kirstine Laursen, V. Nebel - Laura Jessen Esbjerg, Hygum Østergård (flyttet 1923) - Sofie Bjerre, Gl. Schæfergård - Maria Christensen, Hygum Søndergård. Nederste række: Ida Madsen, Lifstrup - Anna Nielsen, V. Nebel Brugs - Ida Christensen - Thora Eriksen, Ølufvad Skole - Anna Kirkeby Hansen, Grønvang - Kathrine Vindfeld, V. Nebel - Hanne (muligvis Johanne) Bjerre, Hygum (muligvis Hygum Nørregård). EBA 04511-070

Lovgivningen til forskellig tid præger indholdet i forhandlingsprotokollerne. De første år er det nærmest sagsbehandling og bevillinger helt ned til enkeltpersoner. Det blev ofte forhandlet, hvor meget der skulle ydes i fattighjælp til navngivne personer.

Kommunerne under de fire krige

De fire krige i perioden har på forskellig vis præget forhandlingerne. Under Treårskrigen 1848–1850 var der ret store skader i de to sogne efter »fremmede troppers ophold«. Efter Treårskrigen og krigen i 1864 er der opgørelser over de udbetalte erstatninger. Under 1. og 2. Verdenskrig er det

fortrinsvis varemangel og rationeringer, der kan aflæses i forhandlingerne.

I 1937 blev Esbjerg Lufthavn anlagt i Kjersing, hvilket gav anledning til en del forhandlinger. Under besættelsen blev lufthavnen udbygget og benyttet som militært støttepunkt af Luftwaffe. Det førte i august 1944 til et engelsk luftangreb, hvor lufthavnen blev ødelagt og bygninger i området kraftigt beskadiget.

Lokalhistorie om skoler, kirker, veje og vandløb

For lokalhistorisk interesserede vil der være store muligheder for at følge udviklingen i skolevæsenet med skolebyggerier,

12 ansættelser og lærernes boligforhold. Videre er der mange forhandlinger om opbygningen af det lokale vejnet med kirke- og skolestier samt de efterfølgende udbygninger af vejene og deres vedligeholdelse. I de første år skulle de enkelte lodsejere vedligeholde et stykke vej og foretage snefykning. Dette førte til mange konflikter.

Et andet område er vandløbene, deres regulering og uddybning. Her var der ofte konflikter mellem mølleejere og landmænd, hvor de sidste mente, at deres enge blev oversvømmet i urimelig grad.

I mange år havde jordmoderen sin tjenestebolig i Vester Nebel, og det gav anledning til forhandlinger om hendes arbejds- og boligforhold.

Jernbaner og stationer

Jernbanernes udvikling afledte en del forhandlinger. Der var stor interesse i at få en eller flere stationer inden for kommunens grænser. Den jyske længdebane fik som bekendt en station i Guldager Kommune, og det medførte, at kommunalbestyrelsen i efterfølgende forhandlinger kun ønskede at støtte jernbaneanlæg mellem Esbjerg-Oksbøl-Nørre Nebel og Esbjerg-Vandel, såfremt der ved anlægsarbejderne blev placeret stationer i kommunen.

Slægtsforskning

For slægtsforskere vil det være muligt at finde oplysninger, såfremt forfædrene har været med i det kommunale arbejde, har haft tillidsposter i kommunen eller måske har været ansat i kommunens skolevæsen. Der kan desuden være andre årsager til, at personer er anført med navn og opholdssted, ikke mindst hvis de har modtaget fattighjælp. Der findes oplysninger om faderskabssager og manglende betaling af børnebidrag.

Fattigvæsen og straf

Straf blev benyttet på en noget anden måde end i nutiden. Der findes oplysninger om afstraffelse af skoleelever og klager over samme og om bøder for udeblivelse fra undervisning. På fattighusene i Gjesing,

Astrup og Lifstrup og senere fattiggården i Raunsø måtte fattiglemmerne føre et ædrueligt og ordentlig liv og udføre arbejde. Der findes en række sager, hvor der på grund af druk og usædelig adfærd blev idømt straf. Fattiglemmer kunne ikke gifte sig uden tilladelse, og hvis de fik børn uden for ægteskab, kunne det udløse en straf. Der findes oplysninger om, at der i mindst et tilfælde blev ydet økonomisk støtte til en person, der efter udstået tugthusstraf, var interesseret i – eller blev presset til – at udvandre til USA.

I mange tilfælde måtte de fattige gå på omgang i sognet. Det betød, at de enkelte beboere havde pligt til at yde mad og husly til et eller flere fattiglemmer. I andre tilfælde blev der afholdt auktion over en person eller et barn, som skulle i pleje. Forsørgelsesberettigede personer i kommunen, som havde ophold andre steder i landet, kunne få tilsendt hjælp. Det skete ofte med en bemærkning om, at fremtidige ønsker om hjælp ville udløse et krav om hjemsendelse til kommunens fattiggård i Raunsø. Det var ret effektivt, for der kom sjældent flere anmodninger om hjælp.

Andre sagsområder

Der findes mange mindre sagsområder, hvor det er muligt at finde interessante oplysninger om sager og personer. Ord som alimention, småredsel, brændsel, fæstebønder og garnionsheste er blot få af de søgeord, der giver adgang til de specielle og interessante områder.

FAKTA

De afskrevne protokoller fra Bryndum-Vester Nebel Sogneråd fra 1842-1969 findes i dag i Esbjerg Byhistoriske Arkiv og kan søges under <http://eba.esbjergkommune.dk/soeg-i-arkivet/by-og-havn/sogneraadsmoeder.aspx>

Elever og lærere foran Vester Nebel gamle skole. Denne skole lå umiddelbart vest for kirken. Yderst til højre ses lærer Ål-ling. EBA 50900-070

Den 1. april 1990 blev Bryndum Sognekommune lagt sammen med Esbjerg Købstad. Begivenheden blev foreviget, og på billedet ses fra venstre borgmester Henning Rasmussen, Esbjerg, kæmner Hans P. Nielsen, Bryndum, stadsdirektør E. O. Borchorst, Esbjerg, og fhv. sognerådsmedlem, nu byrådsmedlem J. K. M. Jørgensen, Bryndum. EBA 52936-050

14 Søren Tønder om skæve personer

Uddrag fra Søren Tønders erindringer

Af K. A. Gorritzen

Esbjergs indbyggertal var i 1880 1.529, i 1901 var det steget til 13.355, 25.000 blev passeret sidst i 1920'erne, og i 1935 nåede indbyggertallet over 35.000. Byen tiltrak mennesker i alle samfundslag. Blandt disse var der også en del originaler og skæve personligheder, der var med til at tegne billedet af samfundsforhold i den tids Esbjerg. Læs her hvordan Søren Tønder har beskrevet tre af disse.

Moddy

Omkring 1925 og flere år frem havde vi i byen flere personer, der gav byen sit præg. På hjørnet af Stormgade og Kongensgade stod der en lille mand, der fra en trækvogn solgte bananer. Han var så tyk, at han næsten ikke kunne bevæge sig. Vi sagde altid, at vi skulle hen og købe bananer hos Moddy, som han blev kaldt. Han var enkemand og havde en søn, som også var meget fed. Han afløste sin far en del, da faderen var kommet op i alderen. Under trækvognen havde Moddy altid sin sankt-bernhards-hund. Det var en han, der var der dagen lang, og den flyttede sig nødtigt mange skridt fra vognen. Moddy var en meget gemytlig mand, og nu skulle man tro, at han ville kede sig, men der stod altid folk og talte med ham. Da sønnen blev ældre, ville han jo, som alle andre, gerne ud og more sig, men det kneb altid med finanserne. Det kunne jo hænde, at Moddy's bananer var blevet noget overmodne, men så skrev han på et stykke pap: »20 stk. bananer, kun en krone«. Det var noget for drengene dengang.

I 1928 blev hans søn soldat. Det blev en meget svær tid for ham, da han var så fed, og det var jo begrænset, hvad hans far kunne tjene ved at sælge bananer. Jeg husker, at han sagde, han havde skrevet til sin far for, at han skulle sende ham en 5

kr., så han kunne komme ud at more sig, da vores dagløn på 50 øre som soldat jo ikke kunne strække langt. Der kom også svar, men ingen penge. Faderen skrev: Har lige haft stor fødselsdagsfest med en mængde gæster, og da han nu havde givet sine sidste penge ud til en stor lagkage, som han havde regnet med at kunne sende det halve af til sønnen, men her var på servietten, hvad der var blevet til overs fra gildet, men jeg kan da glæde dig med, at hunden har fået hvalpe, (det var jo ellers en han-hund). Det kan man jo kalde humor, men en soldat var jo meget skuffet.

Lille Mads

Vi havde her i byen en lille mand, som var det, man kunne kalde en spritter. Det var en meget godmodig mand, og han blev kaldt lille Mads. Han var kendt over hele Jylland, da han var det, man kunne kalde en af landevejens sønner. En dag var han kommet op at køre i en lastbil, som førtes af en vognmand Skov fra Helgolandsgade i Esbjerg. Nu var det jo sådan, at Mads var meget afholdt af folk, og den dag gjorde Skov ophold ved en landsbykro, hvor han traf sammen med flere chauffører for at få en bid mad, og lille Mads blev inviteret med ind af Skov. Nu var der jo det, at Mads ikke var meget renlig, og da Mads gik ud for at lade sit vand, kom de til at vædde om, at de ikke kunne få Mads vasket.

Skov sagde, giver I en omgang øl, så skal jeg få Mads vasket, og derved blev det. Da Mads kom ind igen, forsvandt Skov. Han gik ud i køkkenet og fik fat i en klat brun sæbe, som han gik ind og smurte i ansig-

Vognmand Skov med et læs våben. Mon ikke de er indsamlet i forbindelse med befrielsen. Han har også klistret RAF-mærker på lastbilen! EBA 18958-070

Facadefoto af Kongensgade 44 efter renovering i 1918-19. Nu med navnet Magasin du Nord. Forretningen var ejet af Theodor Kohl og havde tidligere navnet Esbjerg Kontante Manufakturforretning. EBA 18958-070

tet på Mads med det til følge, at Mads skulle ud i gården og vaske den brune sæbe af. Skov havde vundet væddemålet, men det tilgav Mads ham aldrig – siden ville han ikke køre med Skov mere.

En dag da jeg stod i Grønnegade, kom lille Mads dinglede, og da han møder to skolepiger på ca. 13 år, og Mads siger, må jeg få et kys, piger, nej, nej Mads så skal du have fat i Dulle Maren. Lille Mads boede i et træskur nede på Gasværksvej ved siden af sengefabrikken, efter den var nedlagt. Der havde han fået et lille træskur lavet, som han havde beklædt med tagpap og et lille vindue og en dør. Da han havde 60 års fødselsdag, havde han hængt to dannebrogssflag op, og da det var lige over for Tobaksfabrikken, blev arbejderne enige om at samle en skilling sammen til festen. En mand gik over med gaven, og Mads gik udenfor og vinkede over til fabrikken som tak for opmærksomheden.

Dynamit Knud

Der var også en mand, som blev kaldt Dynamit Knud. Første gang, jeg var sammen med ham, var oppe i Borgergade hos Emil Borkfeld. Jeg havde da en veninde, som jeg havde truffet til et logebal. Hun var ekspeditrice i Magasin Du Nord, som lå over for Blichfeldt i Kongensgade. Vi havde fået venskabsring på, og jeg var flere gange med hjemme i hendes hjem i Borgergade, hvor Borkfeld havde spiritistkirke i en bygning i gården.

Dulle-Maren, som havde sit øge-navn det meste af livet, fotograferet ved en produkthandel. En periode boede hun i Fیره-husene i Klatteup. EBA 22400-070

Fra indvielsen af Spiritistisk Brodersamfunds tempel i Borgergade. Det officielle navn var Spiritistisk Menighed Caritas. EBA 14628-070

En dag blev pigen og jeg inviteret op til Borkfelds døtre, men jeg blev meget overrasket over den finhed, der var der. Vi blev budt på drinks og chokolade, og pigerne var i den sidste modes kjoler, og så var der en meget flot herre i smoking. Det var Dynamit Knud. Det morsomste var, at de blærede sig hele aftenen med at tale engelsk, som jeg ikke forstod et kuk af.

Et års tid efter stod der at læse i avisen, at en bondemand var blevet taget ved næsen af en mand, som udgav sig som ingeniør for Telefonselskabet. Han var ude for at tælle telefonpæle op, da der skulle lægges kabler ned i stedet for ledninger. Bonden spurgte, hvad så med pælene, ja de skulle jo sælges. Bonden kunne godt tæn-

ke sig at købe nogle, ja du kan jo bare sige, hvor mange du vil have, så ordner jeg resten, når du betaler pælene til mig, men der kom ingen og tog pælene op, hvorefter bonden meldte det til politiet, som fandt ud af, hvem det var, da manden havde fået en kvittering af Dynamit Knud. Knud var udlært maskinarbejder. Sidste gang jeg så ham, var efter 2. Verdenskrig. Han kom gående i Havnegade, hvor hans mor boede, i en flot amerikansk militæruniform af høj rang. Han havde deltaget i krigen på amerikansk side.

